



Universiteit  
Leiden  
The Netherlands

## Aanvullend Verrijdingsrecht

Linden, T. van der

### Citation

Linden, T. van der. (2019, June 26). *Aanvullend Verrijdingsrecht*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/74475>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/74475>

**Note:** To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page



Universiteit Leiden



The following handle holds various files of this Leiden University dissertation:

<http://hdl.handle.net/1887/74475>

**Author:** Linden, T. van der

**Title:** Aanvullend Verrijktingsrecht

**Issue Date:** 2019-06-26

Aanvullend Verrijkingsrecht

*Aan mijn ouders*

# Aanvullend Verrijktingsrecht

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van  
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,  
op gezag van Rector Magnificus prof. mr. C.J.J.M. Stolker,  
volgens besluit van het College voor Promoties  
te verdedigen op woensdag 26 juni 2019  
klokke 16.15 uur

*door*

Teun van der Linden

geboren te Gouda

in 1985

Promotor: prof. mr. Jac. Hijma

Promotiecommissie: prof. mr. W.H. van Boom  
prof. mr. C.G. Breedveld-de Voogd  
prof. mr. A.G. Castermans  
mr. dr. R. Koolhoven (Rijksuniversiteit Groningen)  
prof. mr. M.H. Wissink (Rijksuniversiteit Groningen)

Opmaak: AlphaZet prepress, Bodegraven

© 2019 Teun van der Linden | Boom juridisch

*Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeleelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.*

*Voor zover het maken van reprografische veeleelvoudingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, [www.reprorecht.nl](http://www.reprorecht.nl)). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, [www.stichting-pro.nl](http://www.stichting-pro.nl)).*

*No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.*

ISBN 978-94-6290-678-5  
e-ISBN 978-94-6274-544-5

[www.boomjuridisch.nl](http://www.boomjuridisch.nl)

# Inhoudsopgave

## LIJST MET AFKORTINGEN

XVII

|        |                                                                         |    |
|--------|-------------------------------------------------------------------------|----|
| 1      | INLEIDING                                                               | 1  |
| 1.1    | Algemeen                                                                | 1  |
| 1.2    | Probleemstelling                                                        | 3  |
| 1.3    | Verantwoording en methode                                               | 5  |
| 1.4    | Terminologie                                                            | 7  |
| 1.5    | Opbouw                                                                  | 8  |
| DEEL 1 | UITGANGSPUNTEN                                                          | 9  |
| 2      | HET VERRIJKINGSBEGINSEL                                                 | 11 |
| 2.1    | Inleiding                                                               | 11 |
| 2.2    | Opbouw en methode                                                       | 13 |
| 2.3    | Het onderscheid tussen het beginsel en de actie                         | 14 |
| 2.3.1  | Ontologische verschillen                                                | 14 |
| 2.3.2  | Een beginsel heeft geen alles-of-niets karakter                         | 16 |
| 2.4    | Het probleem van de normatieve kracht                                   | 17 |
| 2.4.1  | Het open karakter van het verrijkingsbeginsel                           | 17 |
| 2.4.2  | Het absorberende vermogen van het verrijkingsbeginsel                   | 19 |
| 2.4.3  | Het verrijkingsbeginsel in de <i>common law</i>                         | 21 |
| 2.4.4  | Inductieve tendensen in Nederland                                       | 24 |
| 2.5    | De verdere gang van het betoog                                          | 25 |
| 2.6    | De <i>sine causa</i> -conceptie                                         | 26 |
| 2.6.1  | Onverschuldigde betaling                                                | 26 |
| 2.6.2  | De normatieve structuur van de <i>sine causa</i> -formule               | 27 |
| 2.6.3  | De reikwijdte van de <i>sine causa</i> -conceptie                       | 28 |
| 2.6.4  | De grenzen van de <i>sine causa</i> -formule                            | 31 |
| 2.6.5  | Verrijkingsbeginsel valt niet samen met de <i>sine causa</i> -conceptie | 32 |
| 2.7    | Intermezzo: meerdere concepties van het verrijkingsbeginsel             | 34 |
| 2.7.1  | De opvatting van Wonnell                                                | 34 |
| 2.7.2  | Eigen opvatting                                                         | 36 |
| 2.8    | Profiteren van onereus gedrag                                           | 38 |
| 2.8.1  | <i>Restitution for wrongs</i>                                           | 38 |
| 2.8.2  | Gedrag als gezichtspunt bij de beoordeling van de verrijking            | 41 |
| 2.8.3  | Beperkte zelfstandige betekenis                                         | 45 |
| 2.8.4  | Het principe als gezichtspunt in de rechtsvinding                       | 47 |

|        |                                                                                         |     |
|--------|-----------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 2.8.5  | Het principe als gezichtspunt in de rechtsvinding; vervolg                              | 49  |
| 2.8.6  | Verrijking als gezichtspunt bij de beoordeling van gedrag                               | 51  |
| 2.9    | Afwenteling 'eigen' schade op een ander                                                 | 54  |
| 2.9.1  | Zaakwaarneming                                                                          | 55  |
| 2.9.2  | Risicoaansprakelijkheid                                                                 | 56  |
| 2.9.3  | <i>Egalité devant les charges publiques</i>                                             | 59  |
| 2.9.4  | Onbepaaldheid principe                                                                  | 61  |
| 2.10   | Een verrijking buiten de normale gang van zaken moet met een kritisch oog worden gezien | 61  |
| 2.10.1 | Overeenkomstenrecht; specifieke bepalingen                                              | 63  |
| 2.10.2 | Overeenkomstenrecht; onregelmatige verrijking als gezichtspunt                          | 65  |
| 2.10.3 | Schadevergoedings- en verzekeringsrecht                                                 | 68  |
| 2.10.4 | Rechtsvinding                                                                           | 72  |
| 2.11   | Het verband tussen de vier verrijgingsrechtelijke principes                             | 73  |
| 2.12   | Slotsom                                                                                 | 74  |
| 3      | DE ALGEMENE VERRIJKINGSACTIE                                                            | 77  |
| 3.1    | Inleiding                                                                               | 77  |
| 3.2    | Positionering van de algemene verrijgingsactie                                          | 77  |
| 3.3    | Grondslag van de algemene verrijgingsactie                                              | 79  |
| 3.3.1  | Ratio van systeem zonder algemene verrijgingsactie                                      | 81  |
| 3.3.2  | Ratio van algemene verrijgingsactie                                                     | 82  |
| 3.3.3  | Een dubbele grondslag                                                                   | 85  |
| 3.4    | Functie van de algemene verrijgingsactie                                                | 86  |
| 3.4.1  | Een ingewikkeld debat                                                                   | 86  |
| 3.4.2  | Drie eliminaties                                                                        | 87  |
| 3.4.3  | De aanvullende functie als overkoepelende functie                                       | 88  |
| 3.4.4  | De corrigerende functie                                                                 | 89  |
| 3.4.5  | De systematische functie en de zingevende functie                                       | 90  |
| 3.4.6  | De ventielfunctie                                                                       | 91  |
| 3.4.7  | <i>Unclean hands</i> -functie                                                           | 92  |
| 3.5    | Nadere analyse van de aanvullende functie                                               | 94  |
| 3.5.1  | Een kritische vraag                                                                     | 94  |
| 3.5.2  | Eigenschappen van de algemene verrijgingsactie                                          | 97  |
| 3.5.3  | Bijvangst                                                                               | 100 |
| 3.6    | Slotsom                                                                                 | 101 |
| DEEL 2 | DE VEREISTEN                                                                            | 103 |
| 4      | INTERPRETATIE EN ORGANISATIE                                                            | 105 |
| 4.1    | Inleiding                                                                               | 105 |
| 4.2    | De waardering van de algemene verrijgingsactie                                          | 105 |
| 4.2.1  | Het spanningsveld                                                                       | 106 |
| 4.2.2  | Vier problemen                                                                          | 107 |



|         |                                                                |     |
|---------|----------------------------------------------------------------|-----|
| 4.3     | Verrijdingsrechtelijke rechtsvinding                           | 112 |
| 4.3.1   | De 'queeste'                                                   | 112 |
| 4.3.2   | <i>Quint/Te Poel</i>                                           | 113 |
| 4.3.3   | Subsidiariteit                                                 | 114 |
| 4.3.4   | De heersende leer: de systematische interpretatiemethode       | 116 |
| 4.3.5   | Billijkheidsargumenten                                         | 119 |
| 4.3.5.1 | Verhouding rechtssysteem en billijkheid                        | 120 |
| 4.3.5.2 | Verhouding systeem en billijkheid, een typologie               | 122 |
| 4.4     | De samenhang van de toepassingsvoorwaarden                     | 127 |
| 4.4.1   | De complementariteit van de vereisten                          | 127 |
| 4.4.2   | Twee groepen vereisten                                         | 129 |
| 4.5     | Verschillende typen gevallen van ongerechtvaardigde verrijking | 131 |
| 4.6     | Slotsom                                                        | 132 |
| 5       | VERRIJKING, SCHADE, VERBAND                                    | 135 |
| 5.1     | Inleiding                                                      | 135 |
| 5.2     | Verrijking                                                     | 136 |
| 5.2.1   | Inleiding                                                      | 136 |
| 5.2.2   | Objectief of subjectief verrijdingsbegrip?                     | 138 |
| 5.2.2.1 | Een korte blik op het Engelse verrijdingsbegrip                | 138 |
| 5.2.2.2 | Heersende leer; een objectief verrijdingsbegrip                | 139 |
| 5.2.2.3 | Jurisprudentie; een objectief verrijdingsbegrip                | 140 |
| 5.2.2.4 | Jurisprudentie; subjectieve elementen in de verrijkingstoets?  | 142 |
| 5.2.2.5 | Moet de gedaagde zijn gebaat?                                  | 144 |
| 5.2.3   | Het verrijdingsbegrip                                          | 147 |
| 5.2.3.1 | Het paradigma                                                  | 147 |
| 5.2.3.2 | Een pluriform verrijdingsbegrip                                | 149 |
| 5.2.4   | Verrijdingsfeiten                                              | 150 |
| 5.2.4.1 | Een vermeerdering van het vermogen                             | 151 |
| 5.2.4.2 | De ontvangst van een dienst                                    | 157 |
| 5.2.4.3 | Het gebruik van andermans goed                                 | 159 |
| 5.2.4.4 | Overname klantenbestand                                        | 161 |
| 5.2.4.5 | Besparing van kosten of uitgaven                               | 163 |
| 5.2.5   | Knelpunten bij de begroting van de verrijking                  | 165 |
| 5.2.5.1 | Samenloop verschillende verrijkingstypen                       | 166 |
| 5.2.5.2 | Voordeel anders dan om niet verkregen; overige nadelen         | 167 |
| 5.2.5.3 | Vermindering van de verrijking                                 | 168 |
| 5.2.5.4 | Vermeerdering van de verrijking                                | 170 |

|         |                                                                                        |     |
|---------|----------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 5.3     | Schade                                                                                 | 171 |
| 5.3.1   | Inleiding                                                                              | 171 |
| 5.3.2   | De vereiste schade                                                                     | 172 |
| 5.3.2.1 | Algemeen                                                                               | 172 |
| 5.3.2.2 | Meerpartijenverhouding                                                                 | 173 |
| 5.3.2.3 | Problematische gevallen                                                                | 174 |
| 5.3.3   | Een omstreden vereiste                                                                 | 176 |
| 5.3.4   | Strekking verrijkingsrechtelijke schadevergoedingsverbintenis                          | 178 |
| 5.3.5   | Vaststelling en begroting van schade                                                   | 180 |
| 5.3.5.1 | Gebruik andermans zaak of recht                                                        | 180 |
| 5.3.5.2 | Begrotingsmaatstaf bij onbevoegd gebruik                                               | 182 |
| 5.3.5.3 | Abstracte begroting niet altijd toelaatbaar                                            | 185 |
| 5.3.5.4 | Abstracte schadebegroting bij verrichte arbeid                                         | 186 |
| 5.3.5.5 | De resterende gevallen                                                                 | 187 |
| 5.3.6   | Redelijke toerekening                                                                  | 189 |
| 5.3.7   | Voordeelstoerekening                                                                   | 190 |
| 5.3.8   | Eigen schuld                                                                           | 191 |
| 5.3.8.1 | Algemeen                                                                               | 191 |
| 5.3.8.2 | Drie typen gevallen                                                                    | 194 |
| 5.3.9   | Vorm van schadevergoeding                                                              | 195 |
| 5.3.9.1 | Algemeen                                                                               | 195 |
| 5.3.9.2 | Een algemeen verrijkingsrechtelijk wegneemrecht                                        | 196 |
| 5.3.10  | Matiging                                                                               | 197 |
| 5.4     | Verrijking ten koste van de eiser                                                      | 200 |
| 5.4.1   | Inleiding                                                                              | 200 |
| 5.4.2   | De aanpak van de wetgever en de Hoge Raad                                              | 200 |
| 5.4.2.1 | Wetgever                                                                               | 200 |
| 5.4.2.2 | Jurisprudentie; indirecte verrijking                                                   | 201 |
| 5.4.2.3 | Jurisprudentie; andersoortig verband dan vermogensverschuiving                         | 205 |
| 5.4.2.4 | Jurisprudentie; een zwaluw                                                             | 206 |
| 5.4.2.5 | Balans                                                                                 | 206 |
| 5.4.3   | Verklaring ruime uitleg                                                                | 207 |
| 5.4.4   | Ontbreekt het causaal verband bij een indirecte verrijking?                            | 209 |
| 5.4.4.1 | Het ten-koste-van-vereiste en gevallen van indirecte verrijking                        | 209 |
| 5.4.4.2 | Prestatie jegens een derde vloeit in vermogen verrijkte                                | 210 |
| 5.4.4.3 | De verrijkte ontleent zijn voordeel aan een overeenkomst met een ander dan de verarmde | 212 |

|         |                                                                      |     |
|---------|----------------------------------------------------------------------|-----|
| 5.4.5   | Vereiste verband alleen aanwezig bij vermogensverschuivingen?        | 214 |
| 5.4.5.1 | De leer Damminga                                                     | 214 |
| 5.4.5.2 | De leer Koolhoven                                                    | 215 |
| 5.4.6   | Het criterium van het zekere verband                                 | 217 |
| 5.4.7   | Een te ruim criterium?                                               | 222 |
| 5.5     | Slotsom                                                              | 223 |
| 6       | HET ONGERECHTVAARDIGDHEIDSVEREISTE                                   | 225 |
| 6.1     | Inleiding                                                            | 225 |
| 6.2     | Twee benaderingen                                                    | 226 |
| 6.2.1   | De <i>sine causa</i> -benadering                                     | 227 |
| 6.2.2   | De <i>unjust factors</i> -benadering                                 | 230 |
| 6.3     | Heersende leer en knelpunten                                         | 233 |
| 6.3.1   | De <i>sine causa</i> -benadering                                     | 233 |
| 6.3.2   | De visie van Meijer                                                  | 235 |
| 6.3.3   | Enkele voor de <i>sine causa</i> -benadering problematische gevallen | 237 |
| 6.4     | Differentiatie                                                       | 238 |
| 6.4.1   | Het probleem                                                         | 238 |
| 6.4.2   | Genese van de Duitse Trennungslehre                                  | 241 |
| 6.4.3   | Een ander onderscheid                                                | 243 |
| 6.4.3.1 | Algemeen                                                             | 243 |
| 6.4.3.2 | De scheidslijn                                                       | 247 |
| 6.4.3.3 | Vooruitblik                                                          | 250 |
| 6.5     | Verrijking door vermogensverschuiving                                | 250 |
| 6.5.1   | Inleiding                                                            | 250 |
| 6.5.2   | Rechtvaardiging door rechtshandeling en overeenkomst                 | 251 |
| 6.5.2.1 | Grondslag                                                            | 251 |
| 6.5.2.2 | <i>Ermer/ABN Amro</i>                                                | 253 |
| 6.5.2.3 | Verdere voorbeelden uit de rechtspraak                               | 255 |
| 6.5.2.4 | De uitleg bepaalt de rechtvaardigende kracht                         | 256 |
| 6.5.2.5 | De verrijkingsvordering als aanvulling op de contractuele remedies   | 258 |
| 6.5.3   | Rechtvaardiging door overeenkomst met derde                          | 259 |
| 6.5.3.1 | Inleiding                                                            | 259 |
| 6.5.3.2 | De doctrine in beweging                                              | 260 |
| 6.5.3.3 | De jurisprudentie in beweging                                        | 261 |
| 6.5.3.4 | Uitgangspunt: verrijkingsrechtelijke derdenwerking                   | 265 |
| 6.5.3.5 | Grondslag verrijkingsrechtelijke derdenwerking                       | 266 |
| 6.5.4   | Rechtvaardiging door wet                                             | 269 |
| 6.5.4.1 | Heersende leer; rechtvaardiging door wet                             | 269 |

|         |                                                                           |     |
|---------|---------------------------------------------------------------------------|-----|
| 6.5.4.2 | Heersende leer; rechtvaardiging door stelsel wet                          | 271 |
| 6.5.4.3 | Heersende leer; rechtvaardiging door stelsel wet; vervolg                 | 272 |
| 6.5.4.4 | Een nuance op de heersende leer                                           | 274 |
| 6.5.5   | Rechtvaardiging door wet; jurisprudentie; strekking versus omstandigheden | 277 |
| 6.5.5.1 | De ruilverkavelingsarresten                                               | 277 |
| 6.5.5.2 | <i>Ontvanger/Hamm</i>                                                     | 279 |
| 6.5.5.3 | Geen uitbouw <i>Ontvanger/Hamm</i>                                        | 283 |
| 6.5.5.4 | Andere arresten over ongerechtvaardigde verrijking en faillissement       | 286 |
| 6.5.5.5 | Conclusie                                                                 | 289 |
| 6.6     | Verrijking zonder vermogensverschuiving                                   | 289 |
| 6.6.1   | Algemeen                                                                  | 289 |
| 6.6.2   | Het arrest- <i>Van der Tuuk Adriani/Batelaan</i>                          | 290 |
| 6.6.3   | Een nieuw perspectief op <i>CFS/Stork</i>                                 | 292 |
| 6.7     | Slotsom                                                                   | 295 |
| 7       | HET REDELIJKHEIDSVEREISTE                                                 | 297 |
| 7.1     | Inleiding                                                                 | 297 |
| 7.2     | Ratio redelijkheidvereiste                                                | 298 |
| 7.3     | Karakter redelijkheidstoets                                               | 301 |
| 7.3.1   | De balancerende werking van het redelijkheidsvereiste                     | 301 |
| 7.3.2   | Op één lijn met derogerende werking redelijkheid en billijkheid?          | 302 |
| 7.3.3   | Is het redelijkheidsvereiste ontstaansvereiste?                           | 303 |
| 7.3.4   | Invloed redelijkheidvereiste op ontstaansmoment                           | 305 |
| 7.4     | Invulling redelijkheidsvereiste                                           | 306 |
| 7.5     | Wettelijke aanwijzingen                                                   | 308 |
| 7.6     | Opgedrongen bestedingspatroon                                             | 309 |
| 7.6.1   | Het uitgangspunt                                                          | 309 |
| 7.6.2   | Het voordeel is liquide geworden                                          | 311 |
| 7.6.3   | Het voordeel bestaat uit besparing van noodzakelijke kosten               | 313 |
| 7.6.4   | Gedaagde heeft op verkregene voortgebouwd                                 | 314 |
| 7.6.5   | Gedaagde heeft de ongerechtvaardigde verrijking laten ontstaan            | 315 |
| 7.6.6   | Invloed andere leerstukken                                                | 316 |
| 7.7     | Verdere bescherming autonomie                                             | 317 |
| 7.7.1   | Bescherming contractsvrijheid                                             | 317 |
| 7.7.2   | Bescherming autonomie schuldenaar                                         | 318 |
| 7.7.3   | Bescherming autonomie bank                                                | 319 |
| 7.8     | Consumentenbescherming                                                    | 320 |
| 7.9     | Derdenbescherming                                                         | 322 |

|         |                                                                                 |     |
|---------|---------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 7.9.1   | Algemeen                                                                        | 322 |
| 7.9.2   | Derdenbescherming als verweer                                                   | 322 |
| 7.9.3   | Aard geval bepaalt gewicht beroep op goede trouw                                | 323 |
| 7.9.4   | Vermindering van verrijking                                                     | 324 |
| 7.9.5   | Vertrouwen op overeenkomst                                                      | 325 |
| 7.10    | De <i>paritas creditorum</i>                                                    | 328 |
| 7.10.1  | Algemeen                                                                        | 328 |
| 7.10.2  | Wanneer doorbreekt een verrijkingsactie de <i>paritas creditorum</i> ?          | 329 |
| 7.10.3  | Uitzonderingen mogelijk                                                         | 331 |
| 7.11    | Rechtspolitieke argumenten van niet-vermogensrechtelijke aard                   | 333 |
| 7.12    | Slotsom                                                                         | 335 |
| DEEL 3  | TOEPASSINGEN                                                                    | 337 |
| 8       | ONGERECHTVAARDIGDE VERRIJKING EN OVEREENKOMST                                   | 339 |
| 8.1     | Inleiding                                                                       | 339 |
| 8.2     | De aanvulling van het rechtshandelingen- en overeenkomstenrecht                 | 341 |
| 8.3     | Aanpalende leerstukken                                                          | 342 |
| 8.3.1   | Onverschuldigde betaling                                                        | 343 |
| 8.3.1.1 | Algemeen                                                                        | 343 |
| 8.3.1.2 | De scheidslijn tussen ongerechtvaardigde verrijking en onverschuldigde betaling | 345 |
| 8.3.1.3 | Evaluatie                                                                       | 348 |
| 8.3.2   | Zaakwaarneming                                                                  | 349 |
| 8.4     | Ongerechtvaardigde verrijking als surrogaat voor een overeenkomst               | 351 |
| 8.4.1   | Algemeen                                                                        | 351 |
| 8.4.2   | Onderhandelingsfase                                                             | 352 |
| 8.4.2.1 | Algemeen                                                                        | 352 |
| 8.4.2.2 | De aanvullende functie in de precontractuele fase                               | 354 |
| 8.4.2.3 | Ongerechtvaardigdheid                                                           | 355 |
| 8.4.2.4 | Het redelijkheidsvereiste                                                       | 357 |
| 8.4.2.5 | Het belang van de uitgangspunten van de onderhandeling                          | 360 |
| 8.4.2.6 | Het belang van de bijzonderheden van het geval                                  | 361 |
| 8.4.3   | Dienen andermans belang                                                         | 362 |
| 8.4.3.1 | Algemeen                                                                        | 362 |
| 8.4.3.2 | Geen redelijke inmengingsgrond                                                  | 362 |
| 8.4.3.3 | Geen communicatie of miscommunicatie                                            | 364 |
| 8.4.3.4 | Andermans belang wordt en passant behartigd                                     | 365 |

|       |         |                                                                                                                              |     |
|-------|---------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
|       | 8.4.3.5 | Communicatie leidt tot verrijking                                                                                            | 367 |
| 8.4.4 |         | Gebruik andermans zaak of recht                                                                                              | 368 |
|       | 8.4.4.1 | Algemeen                                                                                                                     | 368 |
|       | 8.4.4.2 | Lijdt de eiser schade?                                                                                                       | 370 |
| 8.4.5 |         | Feitelijke overname goodwill                                                                                                 | 372 |
|       | 8.4.5.1 | Algemeen                                                                                                                     | 372 |
|       | 8.4.5.2 | Goodwill als exclusief recht?                                                                                                | 373 |
|       | 8.4.5.3 | De verrijgingsrechtelijke inkadering                                                                                         | 374 |
|       | 8.4.5.4 | De feitelijke overname van andermans praktijk                                                                                | 376 |
|       | 8.4.5.5 | De feitelijke overname van andermans praktijk; vervolg                                                                       | 379 |
|       | 8.4.5.6 | Goodwill aanspraak geen automatisme                                                                                          | 381 |
| 8.4.6 |         | De familiale sfeer                                                                                                           | 381 |
|       | 8.4.6.1 | Algemeen                                                                                                                     | 381 |
|       | 8.4.6.2 | Verrijgingsaanspraken na de beëindiging van een affectieve relatie; algemeen                                                 | 384 |
|       | 8.4.6.3 | Verrijgingsaanspraken na een affectieve relatie; complicaties                                                                | 389 |
|       | 8.4.6.4 | Verrijgingsaanspraken na een affectieve relatie; vergelijking met vergoedingsrechten                                         | 392 |
| 8.5   |         | De afwikkeling van de overeenkomst                                                                                           | 394 |
|       | 8.5.1   | Algemeen                                                                                                                     | 394 |
|       | 8.5.2   | Twee wegen van aanvulling                                                                                                    | 395 |
|       | 8.5.3   | Het belang van hetgeen tussen partijen is overeengekomen                                                                     | 397 |
|       | 8.5.3.1 | Algemeen                                                                                                                     | 397 |
|       | 8.5.3.2 | <i>Lisman van Raay/Sint Willibrordus</i>                                                                                     | 398 |
|       | 8.5.3.3 | <i>De Krom/Logtestijn</i>                                                                                                    | 399 |
|       | 8.5.4   | Het belang van contractueel gekleurde overwegingen bij de toepassing van de verrijgingsvordering                             | 401 |
|       | 8.5.4.1 | Het belang van de strekking van de overeenkomst                                                                              | 401 |
|       | 8.5.4.2 | <i>Proav/Ava</i> , een opmerkelijk arrest                                                                                    | 402 |
|       | 8.5.4.3 | De invloed van de vernietigings- of ontbindingsgrond op de redelijkheid van de verrijgingsaanspraak voor het genoten gebruik | 404 |
|       | 8.5.4.4 | De invloed van rechtspolitieke argumenten                                                                                    | 406 |
| 8.5.5 |         | Ongerechtvaardigde verrijking als middenweg                                                                                  | 407 |
|       | 8.5.5.1 | Algemeen                                                                                                                     | 407 |
|       | 8.5.5.2 | Wanprestatie                                                                                                                 | 407 |
|       | 8.5.5.3 | Beperkte omvang                                                                                                              | 410 |
|       | 8.5.5.4 | Ongerechtvaardigde verrijking als ventiel                                                                                    | 411 |
| 8.6   |         | Slotsom                                                                                                                      | 412 |

|         |                                                                           |     |
|---------|---------------------------------------------------------------------------|-----|
| 9       | DERDENVERRIJKING EN OVEREENKOMST                                          | 413 |
| 9.1     | Algemeen                                                                  | 413 |
| 9.2     | Gedaagde ontleent zijn voordeel niet aan een overeenkomst                 | 416 |
| 9.2.1   | Algemeen                                                                  | 416 |
| 9.2.2   | Het redelijkheidsvereiste                                                 | 417 |
| 9.2.3   | Een verrijdingsrechtelijk <i>ius tollendi</i>                             | 420 |
| 9.2.4   | Een specifieke wettelijke bepaling kan een verrijdingsaanspraak blokkeren | 420 |
| 9.3     | Gedaagde ontleent verrijking aan overeenkomst                             | 421 |
| 9.3.1   | Uitgangspunt van verrijdingsrechtelijke derdenwerking                     | 421 |
| 9.3.1.1 | Algemeen                                                                  | 421 |
| 9.3.1.2 | Een voorbeeld: de <i>Bouwgras</i> -zaak                                   | 422 |
| 9.3.1.3 | Grenzen van en uitzonderingen op verrijdingsrechtelijke derdenwerking     | 423 |
| 9.3.2   | Ratio verrijdingsrechtelijke derdenwerking is afwezig                     | 424 |
| 9.3.2.1 | Algemeen                                                                  | 424 |
| 9.3.2.2 | X beschikt over vermogensbestanddelen van de eiser                        | 424 |
| 9.3.2.3 | X is niet bevoegd om over eigen vermogen te beschikken                    | 425 |
| 9.3.2.4 | Gedaagde ontvangt gelden bestemd voor eiser                               | 426 |
| 9.3.3   | Afwijking derdenwerking vanwege bijzondere omstandigheden                 | 428 |
| 9.3.3.1 | Algemeen                                                                  | 428 |
| 9.3.3.2 | Normaliteit rechtshandeling                                               | 429 |
| 9.3.3.3 | De gedaagde heeft om niet verkregen                                       | 431 |
| 9.3.3.4 | De overeenkomst geeft slechts een 'zachte' legitimatie                    | 434 |
| 9.3.3.5 | Afkeurenswaardige rechtshandeling                                         | 435 |
| 9.3.3.6 | Blote onevenwichtigheid                                                   | 438 |
| 9.3.3.7 | <i>Unclean hands</i>                                                      | 440 |
| 9.4     | Varia                                                                     | 440 |
| 9.4.1   | Algemeen                                                                  | 440 |
| 9.4.2   | Een betaling van andermans schuld in het kwadraat                         | 440 |
| 9.4.3   | Verrekening onverschuldigde betaling door bank                            | 442 |
| 9.5     | Slotsom                                                                   | 444 |
| 10      | ONGERECHTVAARDIGDE VERRIJKING EN ONRECHTMATIGE DAAD                       | 445 |
| 10.1    | Inleiding                                                                 | 445 |
| 10.2    | Het aansprakelijkheidsrecht en de bronnen van verbintenissen              | 447 |
| 10.3    | Delictuele verrijdingsaansprakelijkheid in de literatuur                  | 450 |

|          |                                                                                   |     |
|----------|-----------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 10.4     | Verschillen onrechtmatige daad en ongerechtvaardigde verrijking                   | 452 |
| 10.4.1   | De focus van de rechtmatigheidstoets                                              | 453 |
| 10.4.2   | De relatie tussen de vestiging en de omvang                                       | 455 |
| 10.5     | Verfijning van het aansprakelijkheidsrecht                                        | 456 |
| 10.6     | Toepassingen                                                                      | 458 |
| 10.6.1   | Onzuiver handelen                                                                 | 459 |
| 10.6.2   | Verrijkingsrechtelijke correctie relativiteitsvereiste                            | 462 |
| 10.6.2.1 | Algemeen                                                                          | 462 |
| 10.6.2.2 | De structuur van de verrijkingsrechtelijke correctie op het relativiteitsvereiste | 463 |
| 10.6.2.3 | Oude wijn in nieuwe zakken?                                                       | 466 |
| 10.6.2.4 | Een nadere illustratie                                                            | 467 |
| 10.6.2.5 | Een pas op de plaats                                                              | 469 |
| 10.6.3   | Profiteren van andermans wanprestatie                                             | 469 |
| 10.6.3.1 | Algemeen                                                                          | 469 |
| 10.6.3.2 | Verrijkingsrechtelijke aanvulling                                                 | 471 |
| 10.6.3.3 | Geen kennis bij gedaagde                                                          | 472 |
| 10.6.3.4 | Bijkomende omstandigheden niet genoeg voor onrechtmatigheid                       | 475 |
| 10.6.4   | Gevaarzetting                                                                     | 478 |
| 10.6.4.1 | Premisse delictuele gevaarzettingsleerstuk                                        | 479 |
| 10.6.4.2 | Het probleem                                                                      | 480 |
| 10.6.4.3 | Verrijking en gevaarzetting                                                       | 483 |
| 10.6.4.4 | Literatuur                                                                        | 484 |
| 10.6.4.5 | Verrijkingsrechtelijke inkadering gevaarzettingsproblematiek                      | 487 |
| 10.6.4.6 | Nadere uitwerking                                                                 | 489 |
| 10.6.4.7 | Begrenzungen                                                                      | 492 |
| 10.7     | Slotsom                                                                           | 493 |
| DEEL 4   | SLOT                                                                              | 495 |
| 11       | CONCLUSIE                                                                         | 497 |
| 11.1     | Inleiding                                                                         | 497 |
| 11.2     | Het verrijkingsbeginsel                                                           | 497 |
| 11.3     | De algemene verrijkingsactie                                                      | 500 |
| 11.3.1   | Grondslag                                                                         | 500 |
| 11.3.2   | Functie                                                                           | 501 |
| 11.3.3   | De aanvullende kracht van de verrijkingsactie                                     | 502 |
| 11.4     | Verrijkingsrechtelijke rechtsvinding                                              | 502 |
| 11.5     | De vereisten                                                                      | 503 |
| 11.5.1   | Twee groepen vereisten                                                            | 503 |
| 11.5.2   | Verrijking                                                                        | 504 |
| 11.5.3   | Schade                                                                            | 506 |
| 11.5.4   | Causaal verband                                                                   | 509 |



|                     |                                                      |     |
|---------------------|------------------------------------------------------|-----|
| 11.5.5              | Ongerechtvaardigdheid                                | 510 |
| 11.5.5.1            | Verrijking door vermogensverschuiving                | 510 |
| 11.5.5.2            | Verrijking zonder vermogensverschuiving              | 512 |
| 11.5.6              | Redelijkheid                                         | 513 |
| 11.6                | Aanvulling rechtshandelingen- en overeenkomstenrecht | 514 |
| 11.7                | Aanvulling onrechtmatigedaadsrecht                   | 517 |
| 11.8                | Slotsom                                              | 519 |
| SUMMARY             |                                                      | 521 |
| LITERATUURLIJST     |                                                      | 539 |
| JURISPRUDENTIELIJST |                                                      | 555 |
| REGISTER            |                                                      | 561 |
| CURRICULUM VITAE    |                                                      | 569 |



## Lijst met afkortingen

|            |                                                 |
|------------|-------------------------------------------------|
| AA         | Ars Aequi                                       |
| aant.      | aantekening                                     |
| A-G        | Advocaat-Generaal                               |
| art.       | artikel(en)                                     |
| AV&S       | Aansprakelijkheid, Verzekering & Schade         |
| BGB        | Bürgerliches Gesetzbuch                         |
| BGH        | Bundesgerichtshof                               |
| B.V.       | Besloten Vennootschap                           |
| BW         | Burgerlijk Wetboek                              |
| BWKJ       | BW-krant Jaarboek                               |
| bijv.      | bijvoorbeeld                                    |
| Cass. Req. | Cour de cassation, Chambre des requête          |
| c.s.       | cum suis                                        |
| DCFR       | Draft Common Frame of Reference                 |
| diss.      | dissertatie                                     |
| Edin. L.R. | Edinburgh Law Review                            |
| Emory L.J  | Emory Law Journal                               |
| e.a.       | en anderen                                      |
| ECLI       | European Case Law Identifier                    |
| e.d.       | en dergelijke                                   |
| e.v.       | en volgende                                     |
| FTV        | Fiscaal Tijdschrift Vermogen                    |
| HR         | Hoge Raad der Nederlanden                       |
| HvJ EG     | Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen |
| HvJ EU     | Hof van Justitie van de Europese Unie           |
| Inv.       | Invoeringswet                                   |
| jo.        | juncto                                          |
| JOR        | Jurisprudentie Onderneming & Recht              |
| m.n.       | met name                                        |
| m.nt.      | met noot van                                    |
| Mon.       | Monografieën                                    |
| MvA        | Memorie van Antwoord                            |
| MvT        | Memorie van Toelichting                         |
| MvV        | Maandblad voor Vermogensrecht                   |
| NJ         | Nederlandse Jurisprudentie                      |
| NJW        | Neue Juristische Wochenschrift                  |
| NJB        | Nederlands Juristenblad                         |
| NJF        | Nederlandse Jurisprudentie Feitenrechtspraak    |
| nr.        | nummer                                          |
| NTBR       | Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht    |

|           |                                                      |
|-----------|------------------------------------------------------|
| N.V.      | Naamloze Vennootschap                                |
| o.g.v.    | op grond van                                         |
| p.        | pagina                                               |
| par.      | paragraaf                                            |
| PG        | Parlementaire Geschiedenis                           |
| Rb.       | Rechtbank                                            |
| Rbg       | Reclamebesluit geneesmiddelen                        |
| red.      | redactie                                             |
| REP       | Relatierecht en Praktijk                             |
| resp.     | respectievelijk                                      |
| RM Themis | Rechtsgeleerd Magazijn Themis                        |
| r.o.      | rechtsoverweging                                     |
| RO        | Wet op de rechterlijke organisatie                   |
| R&R       | Rechtsfilosofie & Rechtstheorie                      |
| RvdW      | Rechtspraak van de Week                              |
| sr.       | Senior                                               |
| t.a.v.    | ten aanzien van                                      |
| TM        | Toelichting-Meijers                                  |
| TPR       | Tijdschrift voor Privaatrecht                        |
| vgl.      | vergelijk                                            |
| VrA       | Vermogensrechtelijke Analyses                        |
| Wbb       | Wet bodembescherming                                 |
| WPNR      | Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie |